

POSTMODERNİZM VE HUKUK –KISA BİR BAKIŞ-

Altan Heper*

* Yard. Doç. Dr. Dr. Özyeğın Üniversitesi Hukuk Fakóltesi, Tübingen Üniversitesi.

1. Postmodernizm nedir?

Postmodernizmin ne zaman başladığı her ne kadar tartışılrsa da, ikinci dünya savaşından bu yanayı kapsadığını söylemek mümkündür. Postmodern terimindeki “post” (sonrası, ötesi) sözcüğü modern dönemin tamamlandığını ifade eder. Postmodernliğin bu anlamda modernliğin sonrası, sonrası hatta karşıtı olduğu ifade edilebilir. Tabii post modernizmi ve post modern dönemi anlayabilmek için modernizmi ve modern dönemi belirlememiz gerekli. Moderniteyi aydınlanmanın başından ikinci dünya savaşının sonuna kadar belirlediğimizde, o yandan günümüze değin post modern düşünürlerle, post modern bir dönemde yaşamaktayız. Postmodern anlayışlar her türlü temeldenci felsefeyi (fundamentalizmi), bilim teorisi açısından akli veya tecrübeyi bilginin kaynağı olarak esas alan anlayışları reddeder (Röhl/Röhl, 2008: 6). Postmodernizm kendi anlayışını konstrüktivizm üzerine kurar. Postmodern kavramı bir nevi üst kavramdır, birçok türü barındıran, edebiyat, mimarlık, sanat ve insan kültürün diğer alanlarında çok farklı fenomenlerle yakınlık içinde bulunmaktadır. Postmodernizmin arkasında da yapısalcılığın (strüktüralizm) bulunduğu söylenebilir. Bilindiği gibi yapısalcılık 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan bir disiplinler arası araştırma çizgisi olarak şekillenmiştir ve bu çizginin teorik objeleri yapısal sistemlerdir ve yapısalcılık bu sistemlerin formasyonlarını transformasyon kuralları açısından inceler. 60’lı ve 70’li yıllarda yapısalcılık çok ilgi gören bir sosyal felsefe haline gelmiş, toplumun yapısal analizlerini çok farklı perspektiflerden yapmıştır. Bu perspektiflere örnek olarak Marksist perspektif açısından Louis Althusser, psikanalitik açıdan Jacques Lacan, tarihi söylem formasyonları açısından Michael Foucault dikkat çekmekteydi. Fakat 70’li yıllarda artan bir şekilde Foucault ve Althusser yapısalcılıkla aralarına mesafe koydu, bir süreç içerisinde post yapısalcı oldular, post yapısalcılık da post modernizmde sonuçlandı (Mahlmann, 2012, 219).

Felsefi olarak postmodernizm bir akım olarak 70’li yıllarda önem kazandı. En önemli tezleri modern dönemin büyük sistemleri, örnek olarak aydınlanma, objektif idealizm, Marksizm gibi sosyal ve siyasi düzenleri, uygulamaları, ahlaki sistemleri, teorik konseptleri meşrulaştıran düşünce

sistemlerinin temellendirilişini başarısız addetmektir (Güriz, 1997: 79 vd.). Postmodernizme göre bu düşünce akımlarının temellendirilmesindeki başarısızlık terminolojik olarak da gösterilmelidir, bu nedenle bunlara “büyük anlatı” demek gerekir. Bu anlatılar etkileyici fakat, kafadan uydurulmuş, fantezi dolu, gerçeklik veya doğruluk iddiasını, vaadini hiç zaman yerine getiremeyecek niteliktedir. Bunun yerine bu modası geçmiş, çağını aşmış devrini tamamlamış anlayışların yerine, farklılıkların bilinci ve farklı dil oyunlarının birlikte bulunamayışlıkları ve kültürel semantikler geçer, çünkü fenomenlerin heterojenliği büyük anlatılarla ortadan kaldırılamaz (Lyotard’a atfen Mahlmann, 2012: 219). Postmodernistlere göre klasik teorilerde vücut bulan özcülüğe karşı çıkılmalıdır, özcülük bilimin, etiğin, siyasi yönelimlerin belirli içeriklerini ve metotlarını önemli bulmaktadır, fakat bunlar gerçekte sadece tesadüfi tarihi tespitlerin yansımalarıdır. Postmodern düşünce akımları içinde önemli bir isim olan Richard Rorty’e göre her bir teorik temel yönelme, birbirleriyle değiştirilebilecek “*final languages*” dır (Rorty, 1989: 73 vd.).

2. Postmodernizm ve Adalet

Postmodernist öğretiler içerisinde, özellikle yapısökümcülükte (dekonstrüktivizm) adalet önemli bir rol oynar (Mahlman, 2012: 220, ayrıntılı olarak Yıldırım, 2005: 74 vd.; Yıldırım/Nalbantoğlu, 2003: 101 vd.; Seibert, 2009: 27 vd.). Hatta yapısökümcülüğün adaletin kendisi olduğu söylenmektedir (Derrida’ya atfen Mahlman, 2012: 220). Postmodernist görüşlerin hukuka eleştirileri Jacques Derrida’nın “Force of Law: The Mystical Foundation of Authority” adlı kitabında özgün bir şekilde toplanmıştır. Derrida’ya göre adalet soyut kurallarda formüle edilemez, adalet sonsuz, hesabı kitabı olmayan, kurallara direnen, simetriye yabancı, çok yönlü ve “heterotropik” bir nitelik taşır. Adaletin yasayla bir bağı da yoktur.

Yapısökümcülüğün temel formunu Friedrich Nietzsche’de görmekteyiz. Yapısökümcülük esas itibarıyla dilsel bir işlem, bu işlem de cümle ve cümle biçimini esas alan bir yorumdur. Yapısöküm filolojik metin yorumlamalarından ortaya çıkmıştır. Nietzsche’nin bir klasik filolog olması da bu bağlamda tesadüf değildir (Seibert, 2009: 30). Derrida için de Nietzsche okumalarının sonuç itibarıyla onu

yapısökümcülüğe götürdüğünü söylemek mümkündür (krş. Türkbağ, 2002: 31).

Postmodernistlere göre hukuk iktidarın kaynağı ve aynı zamanda iktidarı meşrulaştırmanın tekniği ve böylece de iktidarı görünmez hale getirmenin tekniğidir. Derrida bunu daha sonraları "Force of law" olarak adlandırmaktadır (Derrida'ya atfen Baer, 2011: 147). Postmodernizm hukuku ve hukuki şekillenmelere genel bir eleştiri getirmektedir, bu eleştirinin özü hukukun soyutluğu ve genelliğidir, hukuk bu genelliğinde münferit olanı, özel olanı ihmal etmektedir (Mahlmann, 2012: 211). Hatta bu durum insan hakları için de geçerlidir. Anti-semitizm ve toplama kampları insan hakları idesi ile ilişkilendirilmektedir. Böyle bir ilişki insan olmayı soyut olarak görmekte ve özel olanı dışlamaktadır. Hukuk sonuç olarak toplumsal, hatta dilsel gücün üstüne, dışına çıkar. Bu durumda bütün hukuk düzenlerinin bir mit olarak kaynağıdır. Derrida'ya göre hukuku meşru kılma, temellendirme ve hukukun yapılışını oluşturan kuruluş anında veya uygulanışındaki işlem (operasyon) gücün (*coup de force*) var olmasına bağlıdır, bu işlem performatiftir (eyleyicidir) ve bu yüzden yorumlayıcı güç aslında ne adildir ne de adaletsizdir. Bu gücü herhangi bir adalet anlayışı ve daha önce konulmuş bir yasa garanti altına alamaz veya geçersiz addedemez. Meşru kılıcı hiç bir diskur bir meta dilin kullanılan dilin performatifliğiyle (eyleyiciliğiyle) veya meta dilin baskın yorumuyla ilişkisinde güvence altına alamaz.

Postmodernliğin, rölativist konstrüktivizmin bir diğer sonucu, hukuki çoğulculuğun belirli bir teorisidir. Pratik olarak modern hukuk, özellikle global bakış açısıyla çok sayıda heterojen hukuk çevreleriyle kendini göstermektedir. Burada dikkat çeken hukukun özel aktörler tarafından oluşturulmasıdır. Bu hukuk çevrelerinden hiç birine daha yüksek bir meşruiyet nedeniyle öncelik tanınmaz, yapılacak iş var olan çok sayıda hukuk çevreleri arasında koordinasyonu sağlamaktır (Mahlmann, 2012: 211).

Derrida'nın hukuk ve adalet konusundaki görüşlerine tekrar kısaca bakarsak, hukuk ve adalet birbirleriyle, *aporie*, imkânsızlık ilişkisi içerisinde bulunur ve bu bir felsefi sorun olarak karşımıza çıkar. Derrida hukuk eleştirisi yapar ve hukukun adaleti anlamında bir hukuki adalet anlayışını

eleştirir. Bu eleştiri hukuktan arı bir toplum ütopyası bağlamında yapılır. Fakat paradoksal olarak bu da hukuk içerisinde düşünülür.

Derrida'ya göre hukuk esas olarak iki unsur tarafından belirlenir. Birinci unsur yasanın genelliğine bağlı olan kurallaşma, önceden hesaplanabilmesi, görülmesi ve ikinci unsur fiili yürürlük (*force*) unsurudur. Derrida'ya göre kendi içinde, *a priori* "güçle zorlama (*enforced*) imkanını içermeyen, yani zorla veya zora dayanarak bir şeyi yapmayı, yerine getirmeyi içermeyen hukuk yoktur". Derrida'ya göre hukukun var olması adildir. Derrida'ya göre hukuk ve adaletin karşılıklı iki yönlü temsili, çatışması adaletin özelliklerini ortaya çıkarır. Saf adalet kural olmayan, kural olamayan, önceden bilinmeyendir. (Saf) adalet önceden bilinmeyi hesaba katmayı zorunlu kılar. Adalet adaletin zorunlu tecrübelerini ve gerçekleşme ihtimali zayıf tecrübelerini içerir, yani adil ve adil olmayan arasındaki kararın hiçbir kural tarafından güvence altına alınmadığı, teminatının bulunmadığı anları da içerir. Adalet hep özele, evrensellik iddiasına, talebine dikkat edilmeksizin ötekinin özelliğine yönelir. Adalet sonsuz – kural, hesaplama ve karşılama olmaksızın- ötekinin özelliğine yönelmelidir. Tekliği inkâr eden, her bir fiil zorba ve haksız olarak nitelendirilebilir, çünkü bu fiil ortalama olay ve fiiller için uygun olmasına rağmen, birey için ve münferit olay için uygun olmayabilir. Adaletin sonsuzluğu nedeniyle adalet kriterlerden ve kurallardan türetilmez: Hukuk adalet değildir.

Derrida'ya göre saf adalet bir inançtır ve bu inanç mevcut bir adalet anlayışının belirli bir kesin bilgisine ait inançtır. Burada adalet idesinden, sonsuz adalet idesinden yola çıkılır, yani hareket noktası sonsuz adalet idesidir. Hukuk olmayan, yani hukuka eşit olmayan bu adalet, bir adalet talebidir, yapısökümcülük hareketidir. Bu hareket hukukta veya hukuk tarihinde faaliyet halindedir. Bu nedenle Derrida'nın anladığı anlamda adalet sadece, kuralların, programların, hesaplamaların üstüne çıkan bir şeyler olduğunda, gerçekleştiğinde söz konusu olur. Derrida kendi yapısökümcülük anlayışının etik nihilizm olarak görülmesini istememektedir. Etik nihilizm yerine geçen bir etik anlayışın afirmatif düşüncesi, hesaplanabilen, öngörülebilenin tekniğinin ötesinde bir angajmanın afirmatif düşüncesi olarak nitelendirilmesi gerektiğini

belirtmektedir. Bu angajman kendisini Derrida'nın adalet ve hukuk arasında temel bir çelişme olduğunu ileri sürmesi ve bu çatışmada adalet tarafında saf tuttuğunu belirtmesiyle kendini göstermektedir.

Derrida hukukun yapı söküme tabi tutulmasının talihsizlik değil, tam tersine tarihi ilerlemenin bir şansı olduğunu düşünmektedir. Bu konuda şunları ifade etmektedir "hukukun dışında veya hukukun ötesinde bir adalet, böyle bir adalet gibi bir şey varsa, bu yapı söküme tabi tutulamaz. Aynı şekilde, böyle bir şey varsa yap -çözümün kendisi de yap- çözüme tabi tutulamaz. Yapı sökümlük kendisi adalettir". Hazırlanmış, formüle edilmiş bir ahlak felsefesine ulaşmaksızın, yapı sökümlük burada yaptığı adalet sorununun kime, nereye yöneldiğini, adresini belirtmektedir.

3. Postmodernizmin Hukuka Yönelttiği Eleştirilerin Eleştirisi

Postmodernizm hukuk normlarının genelliği ve genel geçerliğini eleştirmekle, hukukun genelliğinin liberal bir zorunlu sonuç olduğunu görmemekte ve anlamamaktadır. Bu sonuç tam da birey için bireysel özelliklerden bağımsız olarak özgürlük olanakları sağlamalıdır. Postmodernizm hukukun temel fonksiyonlarını anlamakta problemlerle karşılaşmakta, münferit hukuki olayların farklılığını ve özelliklerinin ele alınmasının hukuka yabancı bir şey olduğunu ileri sürmektedir. Fakat postmodernizme göre durum tam da tersine, her gün hukuk uygulamalarında, mesela mahkemelerde genel ve herkes için geçerli yasalarla kendini göstermektedir. Yasaların genel ve herkes için genel geçerli olmasının çok önemli ve haklı nedenleri vardır (Mahlmann, 2012: 212) ve bunlar hukukçular için izahtan varestedir.

Normatif düzenlerin çeşitliliği, çokluğu hukukun eskiden beri meşgul olduğu bir konudur. Bu çokluk günlük yaşamda federalizmin farklı sistemlerinde örgütlenmektedir. Bu sistemlerin her bir seviyesinde belirli bir düzeyde normatif otonomi gerçekleştirilmektedir. Örneğin ABD'de federal devletler veya İsviçre'de kantonlar bunun örneğidir. Bu çoğulculuk ilgili insanların kendi kaderlerini belirleme yönünde önemli ve istenen, arzulan bir özgürlüğün ifadesidir. Bu durum geçmişte saygı gösterilmeyen, yerel hukuk düzenleri için özellikle

geçerlidir. Fakat son aşama olarak bağlayıcılığı olması gereken bir normatif hukuk düzeninden vazgeçilemez.

Hukukun meşruiyet kaynaklarının güçle kaynaşması analitik olarak akla uygun gelmemektedir. Hukuk felsefesine kısa bir bakış zorlamaya yönelik pratik yeteneğin hiç bir meşruiyeti yaratamayacağını gösterir. Örneğin bunu Rousseau açık seçik bir biçimde göstermektedir. Postmodernizmin hukukun güçle kaynaşması tezi hukuk kültürü açısından hukukun kuvvetlinin hukuku olması tehlikesini oluşturmaktadır. Postmodern teorinin en önemli özelliği olan maddi meşruiyet teorilerinin reddi ciddiye alındığında ve bu da postmodernizmin sahip çıktığı başkasına karşı saygıya uygulandığında, postmodernizm, gücün egemenlik iddiasına karşı hiç bir imkânı kalmamaktadır. Güce dayalı egemenliklere karşı postmodernizmin etiğinin bu teorik zayıflığı meşruiyet teorilerine karşı ilgisizliğinin zorunlu sonucudur. Buna karşılık başkasına istenilen saygının gösterilmesinde ısrar edilirse, postmodernizm bir meşruiyet teorisinin içine girecektir, ama böyle bir imkân postmodern teori tarafından inkâr edilmektedir (Mahlmann, 2012, 223). Postmodern teori böylece çıkmaza girmektedir.

Postmodern teorilerin hukuk alanındaki diğer bir güçlüğü, hukuk programlarının postmodern ilkelere türetilmesinin güçlüğüdür. Postmodern ilkeler metateorik düzeyde tespit edilir ve bu ilkelere siyasi düzlemde rastlayamayız. Postmodern akımın diğer önemli bir güçlüğü hukuk sistemlerinin yapısal olarak modernitenin tasavvurlarıyla çok yakın bir ilişkisidir (Elsuni, 2009: 167, dn. 29).

4. Postmodernizmin Hukuk Uygulamalarında Ortaya Çıkışı

Postmodernizm ile birlikte anılan post-demokrasi Fransız siyaset teorisyeni Jacques Ranciere'in yaklaşık yirmi yıl önce gündeme getirdiği bir kavram olarak halen önem taşıyor. Post demokraside hukuki bağlamda parlamentoların etkisi çok azalmıştır. Parlamentoların etkisi azalırken, lobi gruplarının yasa koyucu üzerinde büyümektedir. AB düzenlemelerinde çok uluslu şirketlerin lobicileri Brüksel'de, ulusal düzeyde yasal düzenlemelerde başkentlerde lobiciler yasa tekliflerini hazırlamaktadır.

Yatırım yapılacak yerin belirlenmesinde, yatırımcı çekmede demokratik kurallar bir yana bırakılmaktadır. Uluslararası büyük avukatlık büroları yasakoyuculuğa soyunmaktadır, hükümetler de iktisadi açıdan önemli yasal düzenlemeleri artık ilgili bakanlıkların hukukçularına hazırlatmamaktadır. 2000'li yılların başında Amerikan avukatlık büroları Amerikan modellerine göre Almanya'da kamu özel teşebbüs ortaklığı yasasını (*Public-Private Partnership*) hazırlamıştır. Bu model ülkemize de daha sonra getirilmiştir. Silvio Berlusconi ve diğer batılı ülkelerde yönetimler kendi memurlarına güvenmedikleri için endüstriden "ödünç memurlar" almaktadır. Alman Federal Anayasa Mahkemesi Alman milletvekillerinin Alman halkını yakından ilgilendiren AB mali koruma tedbirlerinde etkisizliğini demokrasinin zafiyeti olarak görmektedir (Assheuer, 2012).

5. Sonuç

Belirsizlik, güvensizlik ve sınırlılık postmodernizmin karakteristiğidir. Yerel bilgi, yerel kültür, yerelin, etnisitelerin korunması postmoderndir. Postmodernizmde akıl da artık iyi gibi çoğul olmuştur. Evrensel geçerli temel ilkeler bulunmamaktadır, evrensel düşüncenin de bulunmaması anlaşmayı olanaksız kılar. Farklı diskur türleri olduğundan diskurlar da birbiriyle çözülemeyecek bir çatışma içindedir. Sistemler kendi içinde operatif olarak kapalı veya sadece enformatif olarak birbirlerine açık olduğu için, farklı sistemler içinde iletişim olanaksızdır (Mastronardi, 2007: 195).

Postmodernizm suje-obje ayrımını kaldırmaya çalışarak, özneyi yerinden ederek, insanı insanlığın yarattığı dilsel yapı içinde hapsedmeye çalışmakta, bunun yanında dilsel yapıyı beyinde taşıyanın beyindeki gerçeğinin dışında gerçek olmadığını iddia ederler, bu noktada maddi gerçeği inkâr kadar varırlar (Erdoğan, 2012: 10). Derrida'nın veziz anlatımıyla "metnin dışında gerçek yoktur" ifadesiyle gerçek inkâr edilmekte ve postmodernizm idealizm-materyalizm çatışmasında nesnellüğün reddi ile koyu idealist bir saf tutmaktadır.

Postmodernizm doğrunun ve gerçeğin çoğulluğunu, farklı kültürler, farklı insanlar için farklı doğrular ve gerçeklerden bahsederken, aslında doğru ve gerçeğin terkedilmesini savunmakta, son tahlilde doğru ve gerçek yoktur derken,

aslında doğru ve gerçeğin olmadığı ifadesi doğru ve gerçek haline getirilmektedir (Erdoğan, 2012: 11). Doğru ve gerçeğin olmadığı önermesi kavramsal olarak çelişkilidir.

Eğer gerçekten bir postmodern hukuk teorisinden bahsedilebilirse, bu teorinin iki temel dayanağı olduğu söylenebilir, birincisi esaslı bir anti-temelcilik (anti-fundamentalizm) ve radikal kurguculuk (konstrüktivizm); postmodern teori her iki eğilimi de bilim teorisinden alıp, kendi metodolojisine –metodolojiden bahsedilebildiği ölçüde- uygulamaktadır.

Postmodern anlayışı tarihi akış içerisinde Wittgenstein'da, Kripke'de, sonraları Quine, Davidson, Sellars, Brandom'da görüyoruz. Postmodern anlayış Kant yerine Nietzsche'yi esas alarak, Foucault, Deleuze, Derrida ve Lyotard gibi esas temsilcilerini Fransa'da çıkartmıştır.

Postmodern hukuk teorisi, Kartezyen bilinç felsefesini ve klasik hakikat teorilerini reddeder (Krş. Yücel, 2005: 281vd.), suje-obje ayrımını, olan ve olması gereken düalizmini de inkâr eder. Dünyanın gözlenmesinde, hukuk uygulamasının gözlenmesinde post modern hukuk teorisi kendisini *extern* (harici gözlemci) olarak görür. Zaten bu niteliğiyle de verimli olması beklenemez. Hukukun gözlemlenmesinde devletçi, milli bir devletin sağladığı bir birliğin yok olduğu, hukukun çoğulculuğunu, toplumun küçük parçacıklara ayrıldığı, birbirleriyle çatışan içsel rasyonelliklerin, parçacıklarda özgül mantıkların ortaya çıktığı görüşündedir.

Postmodernizmin siyasal düzlemde sıkça dile getirilen eleştirileri sorgularak bu çalışmayı noktalamak istiyoruz. Acaba postmodernizm globalleşme döneminde emperyalist politikaları meşru kılma, ulus devletleri bölme, parçalama, emperyal hâkimiyetler için toplumu binlerce mikro şehir devletlere, cemaatlere, kimliklere bölme, ayrıştırma, sosyal mücadeleleri etkisiz kılma, pazarları dizginsiz talan etme, modern milli devletin sosyal kazanımlarını törpüleme, becerebildiği ölçüde yok etmenin, sınırsız sömürünün ideolojisi midir? Bu yönüyle çoğunlukla vaktiyle solda yer almış, Marksizme yakın düşünürlerin sol gösterip sağ vurdukları hiç de masum olmayan bir düşünce akımı mıdır?

Kaynaklar

- Assheuer, T. (2012). "Die Moderne ist vorbei", *Die Zeit*, 31 Juli.
- Baer, S. (2011) *Rechtssoziologie*, Baden-Baden.
- Elsuni, S. (2009) "Feministische Rechtstheorie" içinde *Neue Theorien des Rechts* Ed.: S.Buckel, R. Christensen, A. Fischer-Lescano, ss. 157-178.
- Erdoğan, İ. (2012) "Küresel pazarın küresel ideolojisi: Postmodernizm", *Bilim ve Ütopya*, 217: 7-17
- Güriz, A. (1997) *Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk*, Ankara.
- Kronenberger, M. (2009) "Theorien der radikalen Fragmentierung" içinde *Neue Theorien des Rechts* Ed.: S.Buckel, R. Christensen, A. Fischer-Lescano, ss. 229-251.
- Mahlmann, M. (2012) *Rechtsphilosophie und Rechtstheorie*, Baden- Baden.
- Mastronardi, T.F. (2007) "Postmoderne Rechtswissenschaft als Kulturwissenschaft" içinde *Werte Pluralismus*, Ed.: M. Senn ve D. Paskas, Rechtswissenschaft als Kulturwissenschaft.
- Ottmann, H. (2012). *Geschichte des politischen Denkens*, Das 20. Jahrhundert von der Kritischen Theorie bis zur Globalisierung, Frankfurt.
- Rorty, R. (1989) *Irony, Contingency and Solidarity*, Cambridge University Press.
- Röhl, K.F. ve H. C. Röhl (2011). *Allgemeine Rechtslehre*, Köln.
- Seibert, R. M. (2009), "Dekonstruktion der Gerechtigkeit. Nietzsche und Derida" içinde *Neue Theorien des Rechts* Ed.: S.Buckel, R. Christensen, A. Fischer-Lescano, ss. 27-50
- Türkbağ, A. U. (2002) "İki Soruda Postmodernizm ve Hukuk Yansıması", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 5: 28- 36.
- Yıldırım, E. (2005) "Adaletin Kurgu Sökümü ve Günümüzdeki Siyasi Anlamı", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 13: 72-84
- Yıldırım, E. ve H.Ü. Nalbantoğlu (2005) "Adaletin Kurgu Sökümü Yapılabilir mi? Derrida'nın Bir Savı Üzerine Çeşitlemeler", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 9: 96-113.
- Yücel, M.T. (2005) *Hukuk Felsefesi*, Ankara.